

*Козубаева Бурул Увайдуллаевна
Кыргыз билим берүү академиясы
ага илимий кызматкери*

**«ТАРЫХ» ПРЕДМЕТИ БОЮНЧА ОКУУ ПРОГРАММАСЫНДАГЫ
АЙРЫМ ӨЗГӨРҮҮЛӨР**

*Козубаева Бурул Увайдуллаевна
старший научный сотрудник
Кыргызская академия образования*

**НЕКОТОРЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В УЧЕБНОЙ ПРОГРАММЕ
ПО ПРЕДМЕТУ «ИСТОРИИ»**

*Kozubaeva Burul Uvaidullaevna
Senior Researcher of the
Kyrgyz Academy of Education*

**SOME CHANGES IN TRAINING PROGRAMS ON
THE SUBJECT OF «HISTORY»**

***Аннотация:** Кыргыз Республикасынын билим берүү тармагында жүргүзүлгөн реформанын натыйжасында жаңы муун үчүн Тарыхый билим берүүнүн стандарты жазылып, анын негизинде окуу программалары дагы кайрадан түзүлдү. Макалада мына ошол жаңы муун үчүн түзүлгөн окуу программасы жөнүндө маалымат берилип, тарых предметинин мазмунун өзгөртүүнүн себептери көрсөтүлдү. Жаңы муун үчүн түзүлгөн окуу-нормативдик документтер жана жалпы эле тарыхый билим берүүдөгү өзгөчөлүктөр белгиленди. Программанын мазмунундагы жана окуу жүктөмүндөгү өзгөрүүлөргө кенен токтолуп, түшүндүрмө берилген.*

***Аннотация:** В результате проведения реформы в области образования Кыргызской Республики был разработан предметный стандарт по истории нового поколения, на основе которого была составлена учебная программа. В связи с этим в данной статье автор дает информацию о причинах изменения учебной программы по предмету*

«Истории». Выделены особенности изменения в учебно-нормативных документах и учебной программе на основе предметного стандарта нового поколения.

***Annotation:** As a result of the reform in education of the Kyrgyz Republic has been developed a substantive standard for the new generation of history, on the basis of which the curriculum was drawn up. In this regard, the author of this article provides information on the causes of changes in the training program on the subject of history. The features of the changes in teaching and regulations and training program based on the new generation of the objective standard.*

***Түйүндүү түшүнүктөр:** окуу-нормативдик документтер, базистик окуу планы, окуу программасы, тарых предметинин мазмуну, максаты, милдети, принциптери.*

***Ключевые понятия:** учебно-нормативные документы, базисный учебный план, учебная программа, содержание, цель, задача и принципы предмета истории.*

Key words: *normative document, basic curriculum, curriculum, content, purpose, mission, and principles of the history of the subject.*

Акыркы жылдары тарых предметинин мазмунун түп тамырынан бери карап чыгуу зарыл деген пикирлер байма-бай айтылып келүүдө. Бул пикирлердин жаралуусунун эң биринчи себеби жогоруда айтылган компетенттүү инсанды тарбиялап чыгаруу, ошол эле мезгилде окуучуларда жарандык-патриоттук сезимдерди калыптандыруу болсо, экинчи бир чоң себеби, бүгүнкү күндөгү тарых предметинин мазмунунун оордугу, көптүгү болууда. Буга байланыштуу көптөгөн тарыхчылар мурдагы формациялык өңүттөн цивилизациялык өңүткө өтүүнү сунушташууда. Бул сунушту колдоого алуу, бул багытты колдонуу тарых предметинин мазмунун бүтүндөй өзгөртүүгө алып келет. Албетте, тарых предметинин түпкү мазмуну ошол бойдон калат, болгону биз тарыхты маданий жактан окуп-үйрөнүүгө бет алабыз. Т.а. тарыхтын мазмунун басымдуу бөлүгү мурдагыдай фактылар, окуялар, даталардан турган саясаттан эмес, маданий жетишкендиктери, ачылыштары, элдердин, цивилизациялардын социалдык-коомдук өнүгүүсү, күндөлүк жашоосу тууралуу болмокчу.

Эң биринчиден, курстун теориялык негизин түзүү иштерин карап чыгуу керек. Окуу программасы бардык илимий-педагогикалык адабияттарда билим берүүнүн стандарты менен кошо нормативдик документ катары каралат. Андыктан тарых предмети боюнча окуу программасын түзүү иштери Кыргыз Республикасынын «Билим берүү» мыйзамына (ст.5), Мамлекеттик билим берүүнүн стандартына жана Тарыхый билим берүүнүн стандартына негизделип жүргүзүлөт.

Билим берүү боюнча окуу - нормативдик документтер, аларга тиешелүү жалпы мето-

дологиянын проблемалары, билим берүүнүн баскычтарынын абалы, түшүнүктөр боюнча В.И. Байденко, А.В. Баранникова, Б.С. Гершунский, Г.Д. Глайзер, В.М. Березовский; стандартташтыруунун объекти, терминологиянын проблемасы боюнча В.М. Полонский; тарых предмети боюнча стандарттын проблемаларын Л.Н. Алексашкина, Л.Н. Боголюбова; окуучулардын даярдыгына талаптар, тестирлөө, баалоонун сапаты боюнча Э.А. Красновский, А.А. Кузнецова, К.А. Краснянской, М.И. Грабаря, Г.С. Ковалева, М.Ф. Королева эмгектеништи. Алардын эмгектерине таянуу менен Кыргыз Республикасынын тарых боюнча окуу программаларын түзүү жана өркүндөтүү иштери жүргүзүлдү.

Окуу программасы эң биринчиден Мамлекеттик билим берүү стандартынын негизинде түзүлөт. Бирок, стандарт менен программанын ортосунда көпүрө катары Базистик окуу план турат. Андыктан, программа жөнүндө сөз кылуудан мурда Базистик окуу план жөнүндө маалымат алуу туура болот.

Базистик окуу планы – Мамлекеттик билим берүү стандартына, жалпы билим берүүнүн түзүлүшүнө жана мазмунуна дал келип, алар менен бир бүтүн билим берүүчү областтарды (саатын) аныктаган документ [10. С.28].

Базистик окуу планы – мектептердин тибине карай милдетүү түрдө окутулуучу предметтерди жана алардын кайсы класстан канча саат көлөмүндө окутуу ырааттуулугун аныктоочу документ [9. 34-б.].

Демек, Базистик окуу планы предметтик стандарт белгилеген окуп-үйрөтүлүүчү материал канча сааттык көлөмдө окутуулусун аныктайт.

Окуу программасы – окуп-үйрөнүлүүчү предметтин мазмунун бөлүмдөргө жана темаларга бөлүштүрүп, окуучулар өздөштүрүүчү билим, көндүм, ыкмалардын көлөмүн

аныктоочу, окутуунун алкагында түзүлгөн документ [1].

Окуу программасы – окуу планына ылайык ар бир предмети боюнча окуучулар тарабынан өздөштүрүлүүчү көндүмдөрдүн мазмунун, теориялык жана практикалык материалдарды тактоо менен, анын структурасын, байланыштарын, ссисемасын көрсөткөн мамлекеттик документ [9. 160-б.].

Окуу программасы төмөнкү функцияларды аткарат:

- баяндоочу. Предметтин мазмунун баяндайт;

- дүйнө таанымдык. Бул функцияны предметтер аралык байланыш деп да атаса болот. Анткени, бардык мектептик предметтер биригип келип, окуучунун дүйнө таанымын калыптандырат;

- уюштуруу-методикалык. Мугалимге: материалдын көлөмүн, окутуунун методдорун жана формаларын, жүргүзүлүүчү практикалык иштердин түрүн даярдоого жардам берет. О.э. программа окуучунун ишмердүүлүгүнө багыт берип, уюштурат.

Окуу программасы:

- 1) типтүү;
- 2) ишмердүүлүк;
- 3) автордук болуп бөлүнөт.

Типтүү окуу программасы билим берүүнүн мамлекеттик стандартынын негизинде түзүлүп, Билим берүү министрлиги тарабынан бекитилет.

Ишмердүүлүк программасы мугалимдер тарабынан типтүү программага негизделип түзүлөт. Ал көбүнчө кайсы бир предметке ыктаган профилдик багыттагы мектептер үчүн: окуучулардын билим деңгээлинин жана мектептин спецификалык өзгөчөлүгүн эске алып түзүлөт.

Автордук программа – предметти окуп-үйрөнүүнүн автордук методикасы менен иштелип чыгышы керек.

Структурасы боюнча окуу программалары төмөнкүдөй бөлүнөт:

1) сызыктуу – материал үзгүлтүксүз, ырааттуулукта жана бүткүл окуу процессинде бир эле жолу окутулат;

2) концентрдик – окуу материал экиге бөлүнөт. Биринчи бөлүктө материал жөнөкөй берилсе, экинчи бөлүктө татаал берилет жана биринчи бөлүктөгү материал кыскача кайталанат;

3) тепкичтик – материал экиге бөлүнөт. Кээ бир темалар биринчи тепкичте окутулса, кээ бирлери экинчи тепкичте окутулат. О.э. эки тепкичте да окутула турган материалдар бар;

4) аралаш – сызыктуу жана концентрдик схемаларды камтыйт. Бул окуу материалын ыңгайлуу жайгаштырууга шарт түзөт.

Окуу программасынын мазмуну үч бөлүктөн турат:

1) Түшүндүрмө кат. Бул жерде предметти окуп-үйрөнүүнүн максаты жана милдеттери баяндалат;

2) Мазмундук бөлүгү. Материал бөлүмдөргө жана темаларга бөлүнүп, сааты көрсөтүлүп, окутуунун методу жана ыкмалары сунушталат;

3) Аягы. Окуучулардын билим, ыкма, көндүмдөрүн баалоо, окутуунун көрсөтмө жана техникалык каражаттарынын тизмеси жана сунушталган адабияттардын тизмеси.

Билим берүү процессиндеги окуу-нормативдик документтер менен окуу-методикалык комплекстер бири-бири менен тыгыз байланышта болгондуктан биздин изилдөөдө окуу программалары менен окуу китептеринин мазмуну бирдей каралды.

Тарыхый билим берүүнүн стандартын, окуу программаларын жана окуу китептерин эмне үчүн компетенттүүлүктүн негизинде оптималдаштыруу керек?!

Биринчиден, тарыхтын мазмунун саясий тарых түзөт. Эгер бүгүнкү күндөгү тарых окуу китептерин талдай турган болсок, анда эң биринчиден салттуу болуп калган саясий тарых биринчи орунда турат. Тарыхый би-

лим берүүнүн стандарты боюнча окуучулар окуу китепте берилген тарыхый окуялардын датасын, жүрүшүн, кимдер катышкандыгын билүүгө шарт. Бирок, окуучулар, мисалы, кандайдыр бир тарыхый окуянын чыгуу себебин, шартын жана натыйжасын анчейин жакшы түшүнө беришпейт. Анткени, дээрлик бардык тарых боюнча окуу китептеринде бул боюнча ырааттуу берилген маалымат жок. Албетте, окуучулардын өткөндү кабыл алуусу абстрактуу эмес, тарыхый фактылар жана окуяларга негизделип калыптанат. Бирок, жүргүзүлгөн эксперименталдык иштер 5-6-класстын окуучусу тарыхый материалды окуп-үйрөнгөндөн кийин 4-6 гана түшүнүктү (дата, факт, тарыхый ысым, термин ж.б.) эстеп калыша тургандыгын тастыктады.

Бул мезгилде окуучуларды «абдан маанилүү» деп берилген толтура даталар, «татаал ысымдар», узун, түшүнүксүз сүйлөмдөрдөн турган көп маалыматтар эмес, кандайдыр бир кызыктуу окуялар, иллюстрациялар кызыктырат. Бирок, биз окуучуга жалаң көркөм сүрөттөрдөн турган тарыхты бербестен, акырындык менен аларды тарых илиминин кандайдыр бир жаңы маанини билдирген түшүнүктөр, терминдери менен тааныштырып, илимий тилге көнүктүрүп барышыбыз керек. Мисалы, Байыркы Даван мамлекети жөнүндө сөз кылганда, окуучуларды Давандагы шаарлардын саны, Кытай менен болгон согушу, аскерлердин саны, даталарга караганда, Давандын «көктөн түшкөн аргымактары», дыйканчылыгы, шаарлардын курулушу кызыктырат. Демек, тарыхый маалыматтарды берүүдө окуучуга Давандын чарбасы, күндөлүк турмушу, коомдук-социалдык абалы, Кытай менен болгон согушунун чыгуу себеби, шарттары жана натыйжасы жөнүндө маалыматтарды берүү максатка ылайыктуу болмок.

Экинчиден (жогорудагы пикирге кошумча), тарыхый билим берүүдө көптөгөн тары-

хый инсандардын ысымдары аталып, алардын өмүр баянын окуп-үйрөнүү методу алдыңкы катарда турганына күбө болобуз. Автор үчүн кайсы бир доор, мамлекет жөнүндө айтып жатканда андагы бардык инсандар маанилүү. Бирок, окуучу үчүн бул жөн гана ысым. Мисалы, Усун мамлекети боюнча темада көптөгөн ысымдар аталат. Алар Усун мамлекетинин күнбийлери; усундар жөнүндө жазган тарыхчылар, окумуштуулар; Кыргызстандын аймагына, Усун мамлекетине тиешелүү мурдагы жана кийинки ысымдар берилет [8. 83-91-бб.]. Алардын баарын эстеп калуу окуучу үчүн абдан кыйынга турат. Ал эми 6-класста берилген усундардын башчысы Унгүйми күнбий [8. 87-б.], 5-класста такыр эле башка тарыхый инсан: кытайлык каныша Унгүйми [7. 40-б.] болуп берилет. Мындай так эместиктер башка жерлерде дагы учурайт.

Үчүнчүдөн, Дүйнөлүк тарых предметинин мазмуну европацентристик мамиледе берилген, анын түзүлүшү жана мазмуну Советтик тарыхый билим берүүнүн таасири астында калган. Т.а. биздин окуучулар Батыш мамлекеттеринин тарыхын бул мамлекеттердин жарандарынан жакшы билет десек жаңылбайбыз. Эгемендүү болгондон кийин дагы Дүйнөлүк тарыхтын мазмуну кандайдыр бир өзгөрүүсүз окутулуп келет. Болгону, СССРдин жана КПССтин тарыхы окутулбай калды.

Жогорудагы бир топ мүчүлүштүктөрдү эске алып тарыхый билим берүүнүн мазмунунда бир катар структуралык өзгөрүүлөр жүргүзүлдү:

1. Тарыхый антропология, мифология, дин, маданият жана искусствонун тарыхынын материалдары кеңейтилди;

2. Түрк жана Борбордук Азия элдеринин, Азия, Африка, СССР жана анын урандыларында пайда болгон өлкөлөрдүн тарыхы боюнча материалдар кеңейтилди;

3. Көрүнүктүү тарыхый инсандар менен бирге эле карапайым адамдардын да тагдыры аркылуу социалдык жана саясий процесстер баяндалып берилет;

4. Кыргызстан тарыхы курсуна, өзгөчө, азыркы мезгилде өлкөнүн калкынын көп улуттуу жана көп конфессиялуу экендигин эсепке алган материалдар киргизилет;

5. Тарыхтын татаал маселелерине кыйла көбүрөөк орун берилет;

6. Тарых курстарында көркөм адабият көбүрөөк колдонулуп, тарыхый географиянын маселелери кеңири чагылдырылат.

5–9-класстар үчүн «Тарых» предметинин мазмуну эки: «Кыргызстан тарыхы» (көлөмү боюнча окуу убактысында артыкчылыктуу орун ээлейт) жана «Дүйнөлүк тарых» (Орток Түрк тарыхы курсу көлөмү боюнча окуу убактысында артыкчылыктуу орун ээлейт) курстары түрүндө баяндалат.

5–8-класстарда:

биринчи жарым жылдыкта «Дүйнөлүк тарых» жумасына 2 саат (32 саат),

экинчи жарым жылдыкта «Кыргызстан тарыхы» 2 саат (36 саат);

9-класста синхрондук-параллелдүү:

биринчи жарым жылдыкта «Кыргызстан тарыхы» жумасына 1 саат (16 саат) жана «Дүйнөлүк тарых» курсуна жумасына 2 саат (32 саат),

экинчи жарым жылдыкта «Кыргызстан тарыхы» курсуна жумасына 3 саат (54 саат) окутулат.

5-класс үчүн мурдагы жумасына окутулган 2 саат калыбына келтирилип, эми анын 1 сааты «Тарыхка киришүү» деп аталса, 1 сааты «Байыркы дүйнөнүн тарыхы» курсу деп аталат. 5-класска «Байыркы дүйнөнүн тарыхын» окутуунун себеби:

1. Дүйнөлүк практика көрсөткөндөй, 5-класстын окуучусу бул куракта Байыркы дүйнө жөнүндө маалыматка ээ болот;

2. Кыргызстан тарыхы курсунан Түрк цивилизациялары жөнүндөгү материал бөлүнүп

алынып, 6-7-8-класстардын Дүйнөлүк тарых курсуна кошулгандыктан Байыркы дүйнө тарыхы жөнүндөгү материал ылдыйга түшүрүлдү;

3. Предмет аралык байланышты сактоо үчүн. Анткени, кээ бир предметтерде 5-класста Байыркы дүйнө жөнүндө маалыматтар бериле баштайт.

9-класста «Кыргызстан тарыхы» курсу боюнча мектептик бүтүрүү экзамендери жана атайын орто окуу жайларына кирүү экзамендерин тапшырышат. Ошондуктан, Кыргызстан тарыхы аталган класста 2 саттан окутулуп, экзамендерге даярдануу үчүн окуучуларга мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Жаңы муун үчүн иштелип чыккан стандарттын жана окуу программасынын мурдагылардан өзгөчөлүгү:

1. Максат менен милдеттин жаныдан коюлушу.

Мектептик тарых предметинин негизги максаты – социалдык эс тутумдун негизинде окуучулардын тарыхый ой-жүгүртүүсүн өнүктүрүү, азыркы көп улуттуу, көп маданияттуу коомдо өзүн идентификациялоого, өз алдынча чечим кабыл алууга, өнүгүүгө жөндөмдүү компетенттүү инсанды калыптандыруу.

Мектептик тарыхый билим берүүнүн негизги милдеттери: когнитивдик (таанып-билүү); жүрүм-турумдук; аффективдик (эмоционалдык-баалуулук).

2. Тарых предметинин методологиясы:

Тарых предметин окуп-үйрөнүүдө хронологиялык, өлкө таануучулук жана проблемалык принциптерге таянып, цивилизациялык мамилени колдонуу оптималдуу жол болуп саналат.

Формациялык мамиле адамзаттын өнүгүүсүн табигый географиялык процесс катары карайт жана анын негизин ар бир формацияда материалдык жыргалчылыктарды өндүрүүнүн өзгөчө ыкмасы бар коомдук-экономикалык формациялардын ырааттуу алма-

шуусу түзөт. Цивилизациялык мамиле бир цивилизациянын ичиндеги маданияттын (дин, искусство, мораль, укук, каада-салт, жашоо образы ж.б.) өзгөчөлүктөрүнө, өз өлкөсүнүн, өзүнүн этникалык, диний, маданий жалпылыгын, негизги баалуулуктарын өспүрүмдөрдүн кабылдоосуна, адамзат цивилизациясынын тарых боюнча билимдерин жана башка дүйнө элдеринин тарыхый жолунун мүнөздүү өзгөчөлүктөрүн өздөштүрүүсүнө басым жасайт.

3. Предметтик компетенттүүлүк, мазмундук сызык жана күтүлүүчү натыйжалардын берилиши.

Ар бир он жылда эскинин ордуна жаңы муун келет деп айтышкан акылмандар. Биздин бүгүнкү жасап жаткан иштерибиз дагы келечекте келүүчү жаңы муун үчүн жасалууда. Андыктан, билим берүү тармагында, анын ичинде тарых предметинде болуп жаткан реформа келечекте ийгиликтүү болот деген ишенимдебиз.

Адабияттар:

1. Большая советская энциклопедия : (в 30 т.) / гл.ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1969-1978гг.
2. Дүйнөлүк тарых. Жалпы билим берүүчү уюмдар үчүн (мектеп, гимназия, лицей) программалар (5-11-класстар). «Билим» Бишкек – 2016.
3. Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамы. 30.04.2003. №92 http://obrazovanie.kg/zakon_ob_obrazovanii/.
4. Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим берүүнүн мамлекеттик стандарттары. Бишкек. «Билим куту». 2006.
5. Кыргызстан тарыхы. Жалпы билим берүүчү уюмдар үчүн (мектеп, гимназия, лицей) программалар (5-11-класстар). «Билим» Бишкек – 2016.
6. Кыргызстан тарыхы боюнча аңгемелер. 5-кл. А.С. Мырзакматова., Ө.Ж. Осмонов., К.С.Молдокасымов. «Билим-компьютер» Бишкек-2008.
7. Кыргызстандын тарыхы боюнча кыскача аңгемелер. 5-кл. А.К. Доталиев. Бишкек-2009.
8. Кыргыздардын жана Кыргызстандын тарыхы. 6-кл. Т.К. Чоротегин., Т.Н. Өмүрбеков. «Билим-компьютер». Бишкек-2008.
9. Педагогикалык терминдердин сөздүгү. Тагаева З., Алтыбаева М. Ош-2014.
10. Современный образовательный процесс: основные понятия и термины. – М.: Компания Спутник+. М.Ю. Олешков, В.М. Уваров. 2006.

*Рецензент: п.и.к., профессор,
КББАнын академиги Бекбоев И.Б.*